

Posudek bakalářské práce

Název: Smysl života seniorů v období vysokého stáří

Autorka: Sára Malá

Oponentka: PhDr. Hana Janečková, Evangelická teologická fakulta Univerzity Karlovy, katedra pastorační a sociální práce

Téma práce Sáry Malé zatím nebylo ve větším měřítku zpracováno v rámci oboru sociální práce, přitom je zajímavé z mezioborové perspektivy a nanejvýš důležité s ohledem na fenomén stárnutí populace. Sára Malá přitom může čerpat ze své již bohaté zkušenosti na pozici aktivizační pracovnice v domově pro seniory, která je propojena s jejím dlouhodobým tázáním po smyslu dlouhého života jejích klientů. Ačkoli její původní plány zkřížila epidemie Covid-19, našla jinou cestu k dlouhověkým seniorům a zpracovala dílo, které si zaslouží pozornost. Ukazuje, že tázání po smyslu života je významnou složkou lidské existence nejen v mládí a středním věku, ale i ve stáří, které někdy trvá až příliš dlouho a směřuje ke konci života.

Práce je napsaná kultivovaným a většinou i odborně přiléhavým a formálně bezchybným jazykem, je srozumitelná a čtivá. Její obsahová a logická stavba je propracovaná. Výklad v teoretické části se opírá o bohatý výčet prostudovaných publikací. Tento široký záběr, umožňuje autorce poukázat na svá východiska, která jsou pevně hodnotově ukotvena - citlivé vnímání odlišností lidských jedinců, důraz na diferencovaný přístup, respekt k individualizovanému prožívání smyslu života a potřeb každého jednotlivého seniora až do konce jeho života. Z tohoto postoje odvozuje autorka i metodu svého výzkumu, kterou opírá o dlouhodobé pozorování a citlivé vnímání svých dlouhověkých klientů. Vstupy z praxe jsou uplatněny již v průběhu teoretického výkladu, např. na s. 37 v souvislosti s kvalitou života, na s. 42 v souvislosti s konceptem aktivního stáří, avšak výsledky svého pozorování prezentuje až na samém konci své práce v podobě kazuistik a jejich rozboru.

Z prostudované literatury vybírá autorka nové, podnětné informace, které jsou propojeny s tématem smyslu života - ať je to oblast gerontologie, psychologie, sociologie nebo filosofie a etiky. Upozorňuje např. na proměny v oblasti vývojových úkolů spojených s dosažením integrity, v chápání vlastní životní cesty, ve ztrátě důvěry ve svět a ve snižování dříve nabyté autonomie. Z pohledu gerontologie upozorňuje na lepší zdravotní stav velmi starých lidí v porovnání s mladšími věkovými kategoriemi. Vysvětluje pojetí stáří u Eriksona a Junga. Druhá kapitola je pak věnována nejtypičtějším onemocněním vyššího věku.

Další část své práce věnuje kvalitě života, která přispívá podle autorky k tomu, jak lidé vnímají smysl života. Zaznamenáváme zde zjednodušení, neboť vedle duševní, duchovní a fyzické složky kvality života opomněla složku sociální (s 78). Stěžejními kapitolami teoretické části jsou ty, které se věnují konceptu aktivního stáří, hodnotám a potřebám ve stáří, autonomii ve stáří a smyslu života, kde se autorka zabývá zejména pojetím smyslu života v díle Frankla, Nietzscheho, Junga a Eriksona.

Vhledu do praxe je věnováno závěrečných 9 stran bakalářské práce. Své zkoumání založila Sára Malá na zúčastněném polostrukturovaném pozorování, jehož výsledky sepsala v podobě kazuistik sedmi klientek, o které pečovala v domově pro seniory. Kazuistiky byly voleny tak, aby reprezentovaly různé pohledy seniorů na smysl života. Základem pro zpracování kazuistiky byly terénní poznámky, které autorka shromažďovala během celého období pozorování. Sběr kvalitativních dat byl doprovázen sebereflexí, supervizí a diskusemi s kolegy na pracovišti.

Položila si sedm výzkumných otázek, pomocí kterých směřovala k cíli svého výzkumu. Tím bylo **zjistit, jak vnímají senioři vysokého stáří smysl svého života a jaké proměnné ovlivňují hodnocení smyslu a kvality života těchto seniorů**. Tyto otázky se ptají, zda smysl života je či není ve vysokém věku přítomen, ale neptají se na to **co je smyslem života velmi starých seniorů** (V čem spatřují dlouhověcí lidé smysl svého života?). Zamýšlí se nad způsobem a kvalitou života seniorů, kteří životní smysl mají a těch, kteří jej z pohledu autorky nemají.

Zdá se mi, že pro pochopení pohledu seniorů na vlastní život a vnímání jeho smyslu, by bylo potřebné, a věřím, že i možné, kazuistiky obohatit o životní příběh jednotlivých aktérek a najít jaké je zakotvení jejich života v konkrétních hodnotách, které se jeví z hlediska smyslu života jako klíčové. Autorka naznačuje, že o životě seniorek ví více, než co uvedla na stránkách své bakalářské práce (*V životě prožila těžké věci...*). Je škoda, že těchto svých poznatků nevyužila, že nevytěžila více ze sociální dokumentace klientek apod., aby ještě lépe porozuměla jejich hodnotám, postojům ke stáří a prožívání smysluplnosti jejich života (dle Balcara duchovní kvalitu života). Některé momenty popsaneho dění by bylo třeba lépe vysvětlit (např. věta *Vzhledem k jejímu zdravotnímu stavu a fyzickým možnostem bylo nutné, aby měla u lůžka zvednuté postranice jako prevenci pádu* - zde chybí vysvětlení o jaká konkrétní rizika se jednalo a kdo dal s tímto opatřením souhlas, který byl v rozporu s přáním klientky). Málo zde zaznívá význam hodnocení prožitého života pro aktuální vnímání jeho smyslu.

V rozboru předložených kazuistik (kap. 9.8) postrádám strukturu, která by se odvíjela od výzkumných otázek. Rozbor by bylo též vhodné provázat s teoretickou částí práce a odpovědět zejména na otázky, co dává život lidem velmi vysokého stáří smysl? Jaké hodnoty jsou pro ně důležité? Z jakých zdrojů čerpají vůli a sílu k životu? Je to účast na společenství domova, rodina, autonomie, aktivita, svoboda, víra, vnímání vlastní hodnoty a důstojnosti? Projevují se v jejich chování hodnoty tvůrčí, prožitkové nebo postojevé?

Solidní jazykovou kulturu této bakalářské práce často narušují tiskové chyby (splynutí slov) a zřídka i chyby gramatické. Objevují se zde věty s neurčitým (skrytým) podmětem, aniž by čtenář věděl, o kom autorka mluví, např. v kapitole o demenci na s. 24 (... Mohou být podráždění... mohou se stát hrubými...) nebo na s. 26, 33. V některých tvrzeních o seniorech se autorka dopouští neopodstatněných generalizací, a tím posiluje obecně známé stereotypy (Senioři jsou více pomalí. Biologické změny v mozku ovlivňují celkové zpomalení. Pokud je činnost jednodušší ..., je pro ně jednodušší ji vykonat...). Přitom na začátku práce zdůraznila respekt k individuálním rozdílům a velkou diferenciaci lidí vyššího věku.

Na řadě míst bakalářské práce se setkáme s nedostatečným rozlišením původních myšlenek známých osobností (např. E. Eriksona, Junga) a myšlenek které byly od nich převzaty a interpretovány jinými autory (Kleветová s Dlabalovou nebo Vágnerová – s. 17-18, Thorová 19, Vágnerová 20-21) Např. na s. 18 si otázky klade Erikson nebo Kleветová? Citát na s. 19 patří Jungovi nebo Vágnerové. Na těchto místech jasnost a přesvědčivost výkladu poněkud ztrácí. Zdá se, že obecně si autorka nedokázala poradit se sekundárními citacemi (např. Pacovský in Vágnerová..., s. 312). Stejný problém se vyskytuje na s. 31-32 (chybí sekundární citace Švancary a Reichardové) nebo na s. 36-37 (Balcar in Payne...; Kováč in Dvořáčková). Podle způsobu citování pak např. Kováče nebo Mühlpachera nelze vůbec najít v seznamu literatury. Podobně též Maslow na s. 43 nebo Frankl na s. (44-45 a 48), Svatošová a Koenig na s. 47. V citaci Frankla na s. 48 se liší strana v originále (jde o jiné vydání knihy) a přímá citace v úvozových, působící jako od Frankla, je ve skutečnosti od Suchomelové. Některé Franklovy knihy citované v textu nejsou zaneseny do seznamu literatury.

Autorka též přejímá od jiných autorů některé původní termíny (syntonní a dystonní tendence, generativita, aniž by podala jejich vysvětlení. Pak není zřejmé, zda jim sama dobře rozumí. Na s. 34 a 39 cituje stránky WHO, uvedené citace jsou však neplatné a zdroj je třeba složitě hledat. Na s. 35 uvádí rok 1972 jako zásadní pro medicínu, ale neuvádí, proč je právě tento rok zásadní. Podobně na s. 38 tvrdí, že uvádí dva příklady z praxe - ty zde ovšem chybí, není zmíněn ani žádný odkaz, kde lze tyto příklady nalézt. Na s. 49 píše o pojetí autonomie v sociologii, ovšem bez uvedení zdroje. Na mnoha místech autorka uvádí různá tvrzení a teorie, aniž by uvedla jasně, že jde o myšlenky jiného autora. Byť odkazuje na sekundární zdroje nespecifikuje dostatečně, kdo je vlastně autorem těchto myšlenek, zda studentka sama, autor pročteného (sekundárního) zdroje nebo ještě někdo další.

Závěr: Praktická část bakalářské práce byla výrazně zasažena epidemiologickou situací v souvislosti s nemocí Covid-19 a byla tak ochuzena o zamýšlenou realizaci rozhovorů s velmi starými lidmi. Autorka tuto skutečnost vyvážíla poměrně kvalitním zpracováním teoretické části, kterou opřela o studium rozsáhlého množství odborné literatury. Práci lze vytknout určité formální nedostatky především nezvládnutí sekundárních citací a celkovou prací se zdroji. Text je ovšem psán čtivým kultivovaným jazykem.

Práci doporučuji k obhajobě a navrhuji hodnocení C.

Otázky a podněty k rozhovoru:

1. Jak byste na základě Vašich pozorování odpověděla na otázku, co dává životu lidí vysokého stáří smysl? Jakou roli v tom hrají hodnoty Vašich klientek, nacházíte je u nich? (podle Frankla).
2. Mohou senioři s nízkou kvalitou života (odkázání na péči, s poruchou smyslového vnímání, bez blízké rodiny, s četnými ztrátami apod.) prožívat smysl života?
3. Jak může, podle Vašeho názoru, přispět pastorační a sociální práce k udržení smyslu života, který je už příliš dlouhý a není „požehnáním“?

Praha 23.1.2021